

Marek Konopka

Ostrów Lednicki - pilne zadanie konserwatorskie

Ochrona Zabytków 46/1 (180), 17-19

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TEN YEARS IN THE ACTIVITY OF THE SOCIAL COMMISSION FOR THE PROTECTION OF ART MONUMENTS OF THE EASTERN RITE CHURCH IN THE SOCIETY OF CARE FOR HISTORICAL MONUMENTS

Persons interested in the protection of monuments of Eastern rite church art in Poland initiated in June 1982 the establishment of a Group for the Protection of Eastern Rite Church Art, part of the Board of the Warsaw Branch of the Society of Care for Historical Monuments. In June 1993 it became one of the national committees of the Main Board of the Society, now known as the Social Commission for the Protection of Art Monuments of the Eastern Rite Church. The Commission commenced its work by determining the prevalent state of monuments, and by intervening in various cases of state and church institutions and private users. Attempts were made to interest social organizations and the press in the condition of the relics. The undertakings pursued by the Commission contributed to the involvement of the Main Conservation Commission in the protection of monuments of Eastern rite church art in Poland; a discussion was held on this topic during a session organized in January 1987.

Already in 1983 the Commission embarked upon preparing detailed documentation (inventories, expert opinions) and, subsequently, technical plans for conservation and renovation in the course of preparations for renovation work.

The first conservation dates from 1984 and involved monuments of Łemko folk stonecutting in the cemeteries and roadsides of the Beskid Niski region. In 1986 this work was expanded so as to include Roztocze (stone crosses from the center in Stare Brusno), and in the following years — the Bieszczady mountains. Conservation of Eastern rite cemeteries in Warsaw and Chełmno became the next target. All told, from 1984 to 1992 about 1959 stone crosses as well as tombstones and roadside statues were conserved. A number of valuable monuments was discovered in the course of this work (i.a. dated stone crosses from the first half of the eighteenth century).

The year 1986 marks the beginning of the conservation of church polychromies and the renovation of church buildings such as the church in Blechnarka and the presbytery in Świątkowa Wielka; work was commenced in the churches in Hańczowa and Szczepieszyn. Four wooden bell towers in Michniowiec, Kornie, Siedliska and Teniatyska were restored, churches in Rudka and Bystre and a chapel in Łowcza were secured and renovation was started in Myców, Łukawiec, Łopienka, Kruhel Wielki and Korczmin. Finally, work in the churches in Myców, Łukawiec and Łopienka is nearing completion.

From 1985 the Commission has been collecting architectonic wooden details from ruined or renovated buildings, including the church in Wierzbica which collapsed in 1992. In 1990 archeological surveys were performed upon the initiative of the Commission in the environs of the churches in Łukawiec and Chotyniec, and in 1992 archeological excavations were renewed in the church in Szczepieszyn. A specific form of the activity pursued by the Commission, on the borderline of conservation and popularization, are summer camps for young people, who under the supervision of experienced conservators, put old cemeteries into order and carry out simple conservation on historical crosses as well as tombstones and roadside statues. Such camps were held in the Bieszczady, Beskid Niski and Roztocze regions.

From the very beginning of its existence, the Commission has attached particular importance to popularization. Already in 1983 it announced an art competition entitled „Old Eastern Rite Church Art in Children's Drawings" (from 1989 also in the drawings of young people). The competition offers summertime plein air sessions for select participants during which they have an opportunity to become directly acquainted with old Eastern rite church art. Up to now, about 400 persons attended the sessions. Works from the competitions and sessions were displayed at numerous exhibitions. From 1984 on, the Commission prepares and presents photography exhibits featuring Eastern rite art in Poland and the problems of its protection. From 1990 conservation camps and plein air sessions are organized together with the Ukrainian Society for the Protection of Historical and Cultural Monuments. The most recent form of popularization are concerts of church music, which started in 1990.

It would have been impossible to realize the plans proposed by the Commission without suitable funds. The prime source of subsidies is the Ministry of Culture and Art and the General Conservator of Historical Monuments; the Commission is also assisted by Voivodeship Conservators of Historical Monuments in Nowy Sącz and Warsaw, the Foundation for the Protection of Historical Monuments, the Polish Lottery, the Stefan Batory Foundation, the Council of Ministers, the Ministry of National Education, the Jacek Kuroń SOS Foundation, the Foundation for Support for the Development of Eastern Rite Culture and by individual donors. The intention of the Commission was, and is, to salvage beauty since, as Dostoevsky wrote, beauty is the only force which can save the world.

MAREK KONOPKA

OSTRÓW LEDNICKI — PILNE ZADANIE KONSERWATORSKIE

Przed kilku laty Narodowy Komitet ICOMOS przedstawił listę kilkunastu zespołów zabytkowych, które mogłyby kandydować do umieszczenia ich na liście światowego dziedzictwa kulturowego i naturalnego. Wśród nich znalazł się również Ostrów Lednicki. Analiza kryteriów, które spełniają warunki zasadności takiego wniosku wskazują, że tu-

dno będzie wykazać unikatowość Ostrowa w skali światowej. Grodzisko i ruiny budowli z X-XII w. nie są bowiem zespołem o charakterze niespotykanym. Wartości Ostrowa Lednickiego są jednak na pewno wyjątkowe i w skali kraju, i Europy. Stanowią o nich niewątpliwie: nie przekształcony krajobraz łączący wartości kulturowe i przyrodnicze, unika-

towość miejsca historycznego związanego materialnymi relikwiami i ich symboliką z początkami państwa i chrześcijaństwa w Polsce, a także — co jest rezultatem przeprowadzonych tam w ostatnich latach badań archeologiczno-architektonicznych — odkrycie pierwotnej funkcji kaplicy, będącej w najstarszej fazie baptysterium związanym z chrztem najbliższych Mieszku I dostojników i drużynników. Dochodzi do tego wielce prawdopodobna hipoteza, że fundamenty niewielkiego kościoła odkrytego przez J.Łomnickiego obok palatium to relikty pierwszego polskiego kościoła zbudowanego dla biskupa misyjnego Jordana, przybyłego wraz z Dobrawą dla gruntowania wiary chrześcijańskiej naszych przodków.

K.Żurowska, która kierowała zespołem badaczy krakowskich i poznańskich prowadzących wspomniane badania tak zwięźle i trafnie określa „wartości Ostrowa:

„*W perspektywie polskiej zabytek ten rysuje się jako n a j s t a r s z y znany relikwiarz chrześcijańskiej architektury Polan oraz jako pamiętne miejsce chrztu, historyczny dokument początków polskiej cywilizacji — chrześcijańskiej i zachodniej. Nadto wśród kilkunastu odkrytych i znanych zespołów pałacowych z okresu ottońskiego, zespół lednicki zajmuje zupełnie wyjątkową pozycję. Jest bowiem j e d y n y m znanym w średniowieczu przykładem, ukazującym przez architekturę indywidualne i bardzo samodzielne rozwiązanie monumentalnych ram dla początkowego procesu chrystianizacji narodu, której inicjatorem i głównym promotorem był świeżo nawrócony władca*¹. Jest więc Ostrów Lednicki na pewno jednym z pierwszych zespołów zabytkowych, które powinny znaleźć się na liście pomników historii tworzonej zgodnie z art. 6 Ustawy o ochronie dóbr kultury i o muzeach przez Prezydenta Rzeczypospolitej². Gdybyśmy dysponowali współczesną wiedzą przed 27 laty właśnie na Lednicy (obok Gniezna) powinny były odbywać się uroczystości związane z obchodami milenijnymi. Miejsce to może jednak odegrać szczególną rolę za 7 lat. W 2000 r. będziemy wszak obchodzić rocznicę wyjątkowych zdarzeń, które miały miejsce w roku 1000. Przypomnijmy, że wówczas (w marcu) przybył z pielgrzymką cesarz Otto III do grobu św. Wojciecha w Gnieźnie. Z tej okazji odbył się synod, którego rezultatem było utworzenie metropolitarnej organizacji Kościoła polskiego i ustanowienie niezależnego arcybiskupstwa w Gnieźnie, a ponieważ upoważnienie do wprowadzenia biskupa i udzielenia mu inwestytury miał jedynie król, więc Bolesławowi, księciu polskiemu taką „nominację” przekazał wówczas cesarz Niemiec. Spotkanie posłużyło więc do inauguracji samodzielnego Kościoła i niezależnej władzy świeckiej³. Narodziło się wtedy de iure królestwo polskie. Przymierze, które zawarli wówczas Otto III i Bolesław było również wyrazem uniwersalistycznej polityki

cesarza, mającego wizję zjednoczonej Europy na zasadach partnerskich. Jego następca nawiązał do innej koncepcji polityki Niemiec, a na realizację planów św. Ottona trzeba było czekać całe tysiąclecie.

Tak więc za 7 lat, kiedy, jak mamy nadzieję, unia Rzeczypospolitej z Europą będzie realna, możemy oczekiwać eksponowania tej szczególnej rocznicy niezwyklego epizodu w dziejach Europy. A więc, dojdzie być może do analogicznego spotkania przywódców Niemiec i Polski, a niewykluczone i innych partnerów europejskich. Gniezno i Ostrów Lednicki, na którym znajdują się gdzie indziej nie istniejące już relikty z tego czasu — świadkowie tamtych wydarzeń powinny być odpowiednio przygotowane. Aby symbolika tego miejsca została należycie wykorzystana należy zadbać, aby informacja o znaczeniu Ostrowa Lednickiego i odkryciach tam dokonywanych dotarła do społeczeństwa. Konieczna jest publikacja wyników badań nie tylko po polsku, niezbędne są wydawnictwa popularyzacyjne i właściwa ekspozycja całego zespołu zabytkowego⁴. Jednakże wstępem do tych działań są niezbędne zabiegi konserwatorskie, które zapobiegą nasilającemu się procesowi destrukcji, niestety dotyczącemu szczególnie najstarsze elementy zespołu - baptysterium i palatium. Ich stan zależny jest nie tylko od interwencji konserwatorskiej, ale w równym stopniu od stworzenia takiego systemu ochrony, który zapobiegać będzie działaniu czynników klimatycznych. Próby rozwiązań w tej sprawie najpierw w latach pięćdziesiątych, następnie siedemdziesiątych być może uratowały relikty przed zupełną destrukcją, okazały się jednak niewystarczające. Obecnie istniejąca wiata wymaga zmian zgodnie z całościową koncepcją konserwatorską, równocześnie jednak jest nie do zaakceptowania jako instalacja szpecąca obiekt. Trudno również zaakceptować dotychczasowe działania Wielkopolskiego Parku Etnograficznego-muzeum — gospodarza terenu w zakresie zagospodarowania i urządzenia partii brzegowej jeziora (np. budowy kopii kościoła!) dla urządzenia w nim stałej ekspozycji. Przesłanki dla właściwej ochrony i udostępnienia ekspozycji Ostrowa Lednickiego istnieją w postaci popartych badaniami opracowań naukowych. Mamy do dyspozycji wyniki konkursu na koncepcję zagospodarowania przestrzennego Lednickiego Parku Krajobrazowego z 1990 r.⁵. Powinny one być punktem wyjścia do realizacji planu wdrożenia nagrodzonych projektów. Proponowana obok przez S.Skibińskiego metoda konserwacji relikwiarzy architektury uwzględniająca kompleksowe działania, a więc poza środkami konserwatorskimi koncepcję zabezpieczenia całości, a także niezwykle interesująca nowatorska propozycja ekspozycji przy pomocy holografii, nie

¹ K. Żurowska, „Wiadomości Konserwatorskie” 1991, Nr 3-4, s. 30.

² Ustawa o ochronie dóbr kultury i o muzeach z 1962 r., Dz.U. nr 10, poz. 48 i Dz.U. Nr 56, poz. 322, art. 6.

³ por. G. Labuda, *Mieszko II Król Polski (1025-1034)*, Kraków 1992, ss. 28-29.

⁴ Z. Kurnatowska, *Ostrów Lednicki - gród Mieszka I*, wyd. Muzeum Pierwszych Piastów 1992. Interesująco wydany, w ładnej szacie graficznej folder jest „pierwszą jaskółką”, mamy nadzieję, że nie ostatnią. W najbliższych miesiącach powinna ukazać się pierwsza publikacja wyników badań zespołu pałacowego, przygotowywana przez UJ i Muzeum.

⁵ Z. Kurnatowska, „Wiadomości Konserwatorskie” 1991, Nr 3-4, ss. 34-35.

naruszająca substancji i nie ingerująca w nią przez sztuczne urządzenia, przedstawia kolejny etap działań. Wydaje się, że również w drodze konkursu powinna być rozpatrzona koncepcja zagospodarowania brzegu jeziora. Ostrów Lednicki nie jest miejscem, w którym decyzje „jak i co robić” mogą być podejmowane przez specjalistów jednej dyscypliny, tym bardziej z zakresu etnografii czy budownictwa ludowego. Od ponad 100 lat Ostrów stanowi miejsce badań i działań konserwatorskich nie zawsze udanych, jednakże odkrycia tam dokonywane są zawsze niezwykle wagi, gdyż jest to zespół najwyższej klasy, będący przedmiotem zainteresowania historyków architektury, historyków sztuki, archeologów, konserwatorów i znacznej liczby specjalistów różnego rodzaju. Wystarczy wspomnieć o odsoniętych ostatnio świetnie zachowanych częściach mostów z X-XI w., czy rewelacyjnych znalezisk broni z

wczesnego średniowiecza dokonanych w trakcie badań podwodnych.

Wydaje się więc niezbędne, aby z jednej strony decyzje w tej sprawie podejmował zespół specjalistów najwyższej klasy, z drugiej zaś, aby szczególną troskę i zainteresowanie przejawiali wojewódzki konserwator zabytków, samorząd, wojewoda poznański, a także władze kościelne. Siedem lat, jakie dzieli nas od tysiąclecia gnieźnieńskiego zjazdu i synodu to krótki okres. Najwyższy chyba czas, aby stworzyć kompleksowy plan działań, rozpocząć zabiegi o odpowiednie fundusze i przedstawić czynnikom politycznym właściwej rangi implikacje wynikające z przetrwania pamiątek narodowych o tak niezwykle znaczeniu dla tożsamości narodowej i potencjalnych możliwości ich wykorzystania.

mgr Marek Konopka

OSTRÓW LEDNICKI — AN URGENT TASK FOR CONSERVATIONS

Several years ago the National Committee of the ICOMOS presented a list of over ten complexes of historical monuments which could compete for a place on the list of world cultural and natural heritage. Ostrów Lednicki was one of them. An analysis of criteria which meet the conditions for justifying such a proposal indicates that it would be difficult to demonstrate the uniqueness of Ostrów on a global scale. The castle and the ruins of tenth-twelfth-century buildings do not constitute an unprecedented example. Ostrów Lednicki is, however, undoubtedly of exceptional value both on a national and European scale. Its merits include an unchanged landscape which combines cultural and natural values, a unique historical site connected by means of relics and their symbols with the beginning of the state and Christianity in Poland, as well as the discovery of the original function of a chapel which according to archeological and architectonic investigations conducted during the recent years, was, in its oldest stage, a baptistry associated with the baptism of dignitaries and knights closest to Mieszko I. In addition, we have the greatly probably hypothesis that the foundations of a small church discovered by J.Łomnicki next to the palatium are part of the first Polish church erected for bishop Jordan, a missionary who arrived together with Dobrawa to consolidate the Christian faith of our forebears.

Had we had 27 years ago at our disposal our present-day knowledge then the ceremonies commemorating a thousand years of Polish statehood would have been celebrated in Lednica (near Gniezno). In seven years, however, this locality could still play a special role: in 2000 we shall recall the anniversary of the extraordinary events which took place in the year 1000 when Emperor Otto III made a pilgrimage to the tomb of St. Wojciech. The accompanying council established the metropolitan organization of the Polish Church and an independent archbishopric in Gniezno; since only a king was entitled to perform the investiture of a bishop, Bolesław, the duke of Poland, was crowned by

the Emperor. The meeting inaugurated an independent church and sovereign secular power. This was the *de iure* birth of the Polish state. The alliance between Otto III and Bolesław also reflected the universalist policy pursued by the Emperor who envisaged a united Europe based on the principle of partnership. His successors already referred to a different political conception and a whole millenium had to pass before Otto's plans could be realized. In seven years, the union of the Polish Republic and Europe will, hopefully, materialize and we can expect that this special anniversary of an unusual episode in the history of Europe will be duly honoured. It is quite possible that an analogous meeting of the leaders of Poland and Germany, and probably other European partners, will take place. Gniezno and Ostrów Lednicki, the site of unique relics from the past, which witnessed historical moments, should be suitably prepared.

Care should be taken to properly exploit the symbolism of the locality and to inform society about the rank of Ostrów and the findings made there. It is necessary to publish the results of investigation not only in Polish; popular publications and a suitable display of the entire complex are just as urgent. These undertakings, however, must be preceded by conservation work which will prevent the growing process of deterioration that, unfortunately, affects the oldest elements of the complex — the baptistry and the palatium. Their state depends not only on intervention but to an equal degree on the creation of such a system of protection which will prevent the impact of climatic factors.

The method of conserving architectural monuments proposed by S. Skibiński takes into account complex operations and includes the conception of safeguarding the whole monument, as well as an interesting and novel suggestion of a display based on holography, which does not disturb the substance and does not interfere by means of artificial devices.